

займаць актыўную педагогічную пазіцыю, мець уласнае імкненне да даследчай дзейнасці;

умець прагназаваць як перспектыву ўласнай дзейнасці, так і дзейнасці навучэнца;

умець наладжваць дзелавыя формы зносін са школьнікамі і дыягнаставаць іх творчыя здольнасці.

Атмасфера мастацтва, творчасці і сутворчасці ствараецца захопленым стаўленнем настаўніка да прадмета, пастаноўкай эстэтычных, палітычных, псіхалагічных, маральных праблем, якія хвалююць школьнікаў...[1, с. 26].

Такім чынам, развіццё даследчых уменняў і навыкаў вучняў дапамагае абудзіць іх цікавасць да вучэбнай дзейнасці і тым самым павысіць яе эфектыўнасць.

Літаратура

1. Беленький, Г.И. «Информпробежка» или изучение? [Текст] / Г.И. Беленький // Литература в школе. – 2003. – № 9. – С. 26–27.

2. Богданова, О.Ю. Методика преподавания литературы [Текст]: Учеб. для студ. пед. вузов / О.Ю. Богданова, С.А. Леонов, В.Ф. Чертов; под ред. О.Ю. Богдановой. – 2-е изд., испр. – М.: Изд. центр «Академия», 2000. – 400 с

3. Развитие исследовательских умений учащихся общеобразовательной школы: метаметодический аспект. Круглый стол // Вестник Северо-западного отделения Российской Академии Образования. – СПб., 2002. – С. 329–342.

4. Селевко, Г.К. Альтернативные педагогические технологии / Г.К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 224 с.

Н.М. Кушнер (ДУА “Сярэдняя школа № 10 імя У.М. Азіна г. Полацка”)

ПРАБЛЕМАЕ НАВУЧАННЕ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ЯК СРОДАК РАЗВІЦЦЯ ІНТЭЛЕКТУАЛЬНЫХ УМЕННЯЎ І ТВОРЧЫХ ЗДОЛЬНАСЦЕЙ ВУЧНЯЎ

Ключавыя словы: гіпотэза, даследчая дзейнасць, праблема, праблемная сітуацыя, праблемнае пытанне.

У працэсе падрыхтоўкі да ўрокаў літаратуры я часта задумвалася над тым, што трэба зрабіць мне, настаўніку, каб прыцягнуць увагу вучняў, зацікавіць твораў, “разгаварыць” дзяцей, каб урокі літаратуры не ператвараліся ў пасіўнае слуханне для адной часткі класа і аднаслоўныя адказы ці пераказ зместу тэксту для другой. Пры такім змесце навучання не адбываецца эмацыянальнага “пагружэння” ў твор, не развіваецца мысленне, не выяўляецца творчая індывідуальнасць асобы.

Пастаўленыя праблемы можна вырашыць шляхам увядзення ў вучэбны працэс праблемнага навучання, пры якім настаўнік або не дае

готовых ведаў, або новых веды, уменні і навыкі вучні набываюць самастойна пры вырашэнні праблемных задач і пытанняў. Важна тое, што засвойваецца не толькі сістэма ведаў, але і сам працэс іх атрымання, што садзейнічае развіццю інтэлектуальных уменняў і творчых здольнасцей.

Сёння пад праблемным навучаннем трэба разумець “такую арганізацыю вучэбных заняткаў, якая прадугледжвае стварэнне ў свядомасці вучняў пад кіраўніцтвам настаўніка праблемных сітуацый і арганізацыю актыўнай самастойнай дзейнасці вучняў па іх вырашэнні, у выніку чаго і адбываецца творчае авалоданне ведамі, уменнямі, навыкамі і развіццё мысленчых здольнасцей” [3, с. 61–65].

Найважнейшыя паняцці праблемнага навучання наступныя: “задача”, “дзеянне”, “праблема”, “праблемная сітуацыя”. Гэта азначае, што дадзеная тэорыя адпавядае праблемна-дзеяснаму падыходу ў навучанні літаратуры, які “арыентуе на набыццё пэўных ведаў, уменняў, навыкаў не праз трансляцыю настаўнікам, а праз пазнавальную і творчую дзейнасць навучэнцаў, павышэнне матывацыі, актывізацыю самастойнай працы. Адным са шляхоў рэалізацыі праблемнага навучання з’яўляецца “аналіз сітуацыі, выяўленне праблемы, фармулёўка задачы і ажыццяўленне пошуку яе аптымальнага рашэння” [1, с. 26–27].

Выкарыстанне тэхналогіі праблемнага навучання было эфектыўным на ўроках літаратуры ў 7-8 класах. Для падлеткаў гэта перыяд духоўнага самапаглыблення, узнікнення абвостранай цікавасці да асобы. На першым плане дзейнасці школьнікаў – псіхалагічны аналіз твора, дыскусіі па маральных праблемах, асабістая ацэнка твора, літаратурная творчасць. Менавіта гэты ўзрост найбольш прыдатны да фарміравання пошукавага стылю мыслення, росту цікавасці да вырашэння праблем, развіцця здольнасцей доказнага разважання.

Арганізуючы работу па прымяненні дадзенай тэхналогіі, улічваю ўзровень ведаў вучняў класа, іх матываванасць да ўспрымання праблемнага матэрыялу, змест і жанравыя асаблівасці твора. Урокі, якія праводзяцца згодна з тэхналогіяй праблемнага навучання, патрабуюць адпаведных метадаў: праблемнага выкладу ведаў, выкладання з праблемным пачаткам, эўрыстычнага і даследчага метадаў. Найбольш плённым бачыцца выкарыстанне праблемнага навучання на ўроку камбінаванай будовы. Такі ўрок заўсёды мае элементы логікі пазнаваўчага працэсу, а не толькі знешняй логікі працэсу навучання. Таму структуру такога ўрока можна прадставіць у выглядзе наступных узаемазвязаных этапаў: 1) падрыхтоўка да ўспрыняцця праблемы; 2) стварэнне праблемнай сітуацыі; 3) фармулёўка праблемы; 4) працэс рашэння праблемы; 5) доказ правільнасці выбранага рашэння; 6) пацвярджэнне на практыцы.

Арганізацыйна-матывацыйны этап структурырую так, каб прадугледжвалася падрыхтоўка да ўспрыняцця праблемы ўрока, забяспечвалася зыходная матывацыя (даецца ўстаноўка на паспяховае

выкананне вучэбных заданняў). Настаўнікам ствараецца праблемная сітуацыя, адбываецца пабуджэнне вучняў да асэнсавання яе супярэчнасцей і фармулёўкі тэмы ўрока ці пытання для даследавання. Каб стварыць праблемную сітуацыю, стаўлю пытанні пра сэнс назвы, герояў і іх учынкi, усё тое, што будзе спрыяць неадназначнаму адказу.

Мысленне заўсёды пачынаецца з праблемы ці пытання, са здзіўлення ці неразумення. На сваіх ўроках я выкарыстоўваю розныя прыёмы стварэння праблемных сітуацый: “Здзіўленне”, “Супярэчанне”, “Цытата”, “Апора на жыццёвы вопыт”. Напрыклад, прыём “Цытата”. Вучням трэба прачытаць выказванне (эпіграф), растлумачыць яго сэнс, вызначыць ключавое слова. Пры вывучэнні ў 8 класе твора У. Караткевіча “Паром на бурнай рацэ” выкарыстоўваюцца словы В. Быкава: “Чалавек можа толькі ці заставацца чалавекам, ці перастаць існаваць”. Пасля выказванняў вучняў настаўнік ставіць пасля цытаты пыталынік і фраза страчвае катэгарычнасць, становіцца праблемным пытаннем на ўроку.

На першым этапе праблемнага ўрока вялікае значэнне мае **актуалізацыя ведаў** вучняў. Яе можна спалучыць з праверкай дамашняга задання. Асноўнай мэтай этапу лічу падрыхтоўку глебы для актыўнага засваення новага. Сярод заданняў трэба запланаваць такое, якое выкліча цяжкасць і тым самым спрацуе на стварэнне праблемнай сітуацыі. Пры вывучэнні ў 8 класе твора В. Карамазава “Дзяльба кабанчыка” такім заданнем з’яўляецца наступнае: запісаць імёны герояў твора (дзяцей маці) у парадку іх з’яўлення ў двары. Такім чынам правяраецца веданне зместу і ўзнаўляецца паслядоўнасць падзей. Далей задаю пытанне: “Чаму Ніна, якая жыве бліжэй за ўсіх, прыязджае апошняй?” Вучні адчуваюць, што адразу адказаць на пастаўленае пытанне яны не могуць, бо для гэтага ім не хапае ведаў. Адпаведна ствараецца праблемная сітуацыя.

Такім чынам, забеспячэнне дастатковай матывацыі, здольнай выклікаць цікавасць да зместу праблемы, рацыянальных суадносін вядомага і невядомага працуе на паспяховасць праблемнага навучання.

Аперацыйна-пазнавальны этап урока звязваю з рашэннем праблемы ўрока з апорай на ўласны вопыт вучняў, тэкст, веды па тэорыі літаратуры. Арганізоўваю развагі падлеткаў над праблемай, стымулюю працэс пошуку гіпотэз, дапамагаю абагульніць атрыманыя веды. Лічу важным правільна фармуляваць *праблемныя пытанні* (“Каго з настаўнікаў Даніка Мальца можна лічыць сапраўднымі настаўнікамі?” (Я. Брыль “Сіročы хлеб”), “Ці можна апраўдаць учынак сына ў адносінах да маці?” (З. Бядуля “На Каляды к сыну”), “Забойства Наталькай Машэкі – гэта падзвіг або злачынства?” (паэма Я. Купалы “Магіла льва”). Такія пытанні патрабуюць ад вучняў інтэлектуальных намаганняў, пэўным чынам накіраванага мысленчага працэсу. Пытанне павінна ўтрымліваць пазнавальную цяжкасць і дакладна вызначаныя межы вядомага і

невядомага. Праблемным будзе пытанне, якое патрабуе неадназначнага адказу, аналізу.

На дадзеным этапе ўрока выкарыстоўваю *эўрыстычны метад*.
Формы работы: індывідуальная, групавая, работа ў парах. Прыкладам можа служыць урок дадатковага чытання ў 8 класе “Тэма першага каханьня ў аповесці А. Бадака “Адзінокі васьмікласнік хоча пазнаёміцца”. Прапаноўваю вучням растлумачыць сэнс эпіграфа, пытаюся, як словы Геракліта Эфэскага звязаны са зместам аповесці. Хто з герояў твора хацеў бы вярнуцца назад і змяніць нешта ў сваім жыцці? Далей прашу сфармуляваць мэту ўрока, паставіўшы праблемнае пытанне “Ці можна двойчы ўвайсці ў адну і тую ж раку?”. Важна навучыць падлеткаў прапаноўваць свае варыянты рашэння праблемнага пытання, аналізаваць іх, адбіраць найбольш праўдападобныя, бачыць шляхі доказу выбраных рашэнняў. Прашу разважаць услых, выкарыстоўваю дадатковыя пытанні. Такая работа спрыяе развіццю інтэлектуальных уменняў дзяцей.

На аперацыйна-пазнавальным этапе ўрока часта карыстаюся такімі прыёмамі, як “*міні-даследаванне*”, “*мазгавы штурм*”. Прыём “*мазгавы штурм*” выкарыстоўваю як актыўную форму працы пры адказе на праблемнае пытанне. Пры такім ўзаемадзеянні ўдзельнікі штурму вучацца слухаць і чуць адзін аднаго, трэніруюць уменне коратка і дакладна выражаць свае думкі. Напрыклад, пры вывучэнні твора Г. Далідовіча “Губаты” ў 8 класе лагічным уяўляецца пытанне: “Чаму людзі забілі Губатага?” Усе адказы запісваем на дошцы, абмяркоўваем і выбіраем самыя цікавыя рашэнні. Так вучні ўключаюцца ў інтэнсіўную мысленчую дзейнасць.

Раздзел “Голасам душы і сэрца” ў 8 класе з’яўляецца прыдатным для работы з *праблемнымі заданнямі*. Пры вывучэнні твораў з гэтага раздзела выкарыстоўваю заданні на параўнанне, супастаўленне твораў розных відаў мастацтва. Пры гэтым практыкую ўключэнне *прыёму алгарытмізацыі*. “Алгарытм можа служыць рашэнню пэўнай праблемы, павышаць выніковасць самастойнай разумовай працы вучняў, дакладна вызначаць этапы вырашэння праблемных задач” [2, с. 17]. Напрыклад, на ўроку патэме: “Я. Купала. “Спадчына” даю заданне вучням правесці супастаўляльны аналіз песні І. Лучанка “Спадчына”, ілюстрацыі М. Басалыгі да верша Я. Купалы “Спадчына” і тэксту твора па алгарытме: 1) настрой твораў; 2) асноўныя гукавыя, зрокавыя, слоўныя вобразы; 3) спецыфічныя для кожнага віду мастацтва сродкі выразнасці; 4) сіла эмацыянальнага ўздзеяння. Таксама выкарыстоўваю заданні, звязаныя з параўнаннем твораў розных жанраў або твораў адпаведнай тэматыкі ці перакладу верша з яго арыгіналам.

Такім чынам, на аперацыйна-пазнавальным этапе школьнікі вучацца асэнсоўваць, аргументаваць свае чытацкія ўражанні, абараняць выказаную думку, атрымліваюць вопыт даследчай дзейнасці і доказнага разважання.

Кантрольна-дыягнастычны этап праблемнага ўрока прадугледжвае доказ правільнасці выбранага рашэння, пацвярджэнне гіпотэзы на практыцы,

прымяненне атрыманых ведаў у змененай сітуацыі, праверку ведаў вучняў. Адным з эфектыўных прыёмаў на дадзеным этапе з’яўляецца *мадэляванне*. “Што магло б адбыцца, калі б ... ? Як паступілі б вы? Як бы разгортваўся сюжэт твора, калі б персанаж быў надзелены супрацьлеглай рысай характару?”

Выкарыстанне тэхналогіі праблемнага навучання дазваляе пазбегнуць пасіўнасці вучняў у працэсе ўспрымання вучэбнага матэрыялу, забяспечвае для кожнага пасільную нагрузку, спрыяе стварэнню атмасферы добразычлівасці і ўзаемнай падтрымкі.

Праблемнае навучанне садзейнічае паспяховай сацыялізацыі вучняў. Калі вучань здольны знайсці адказ на праблемнае пытанне ў вучэбнай дзейнасці, то ён будзе здольны вырашыць і любую іншую сацыяльную ці жыццёвую праблему.

Літаратура

1. Кульневич, С.В. Современный урок / С.В. Кульневич, Т.П. Лакоценина. – Часть III: Проблемные уроки. Научно-практическое пособие. – Ростов н/Д: Учитель, 2006. – С. 26-27.
2. Руцкая, А.В. Умовы эфектыўнасці літаратурнага навучання / А.В. Руцкая // Беларуская мова і літаратура. – 2008. – № 12. – С. 15–17.
3. Селевко, Г.К. Проблемное обучение / Г.К. Селевко // Школьные технологии. – 2006. – № 2. – С. 61–65.

М.В. Лапаціна (ДУА “Полацкая дзяржаўная гімназія № 1 імя Францыска Скарыны”)

ВЫКАРЫСТАННЕ СРОДКАЎ ВІЗУАЛІЗАЦЫІ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ ДЛЯ АКТЫВАЦЫІ ВУЧЭБНА-ПАЗНАВАЛЬнай ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ

Ключавыя словы: інтэлект-карта, воблака слоў, табліца, дыяграма, кросэнс.

Апошнім часам значна паскорыўся тэмп жыцця і адпаведна павялічыўся аб’ём інфармацыі, якую мы павінны успрыняць, засвоіць і перадаць. Даказана, што мысленне сучаснага чалавека больш эфектыўна ўспрымае вобразы, чым вербальныя сродкі. І гэта натуральна: ідэаграмы і смайлы ў тэлефонах, рэкламныя прапекты і бігборды на вуліцах, а яшчэ інтэрнэт, тэлебачанне. Настаўніку неабходна быць мабільным, крэатыўным, каб адпавядаць патрабаванням часу, каб вучням разам з ім захацелася даведвацца пра нешта новае. Адным са спосабаў рашэння